

МІФ (від грец. *μῦθος* — слово, мова, сказання) — розповідь, що відтворює у вербальній формі та фіксує в колективній пам'яті архаїчні вірування давніх народів, специфіку та особливості їхніх релігійно-містичних уявлень щодо походження людини та світу; оповідання про богів, духів, обожнюваних героїв та першопредків, що ведуть свій родовід ще з первісного суспільства; специфічний спосіб сприйняття та пояснення механізму взаємодії людини, суспільства та природи; модель спрощеної, переважно ірраціональної, але цілісної інтерпретації картини світу; витвір народної фантазії, у якому явища природи або культури подають і трактують у формі наївного уособлення; неправдиві, некритичні, відірвані від дійсності концепції та уявлення. В основі виникнення та формування М. лежить характерне для первіс. свідомості синкретичне (недиференційов.) відображення дійсності. М. є своєрід. синтез. феноменом, у якому досить органічно поєднуються архетипне світосприйняття та світобачення, ранні елементи релігії, філософії, науки і мистецтва. Йому притаманна універсальність, періодична повторюваність, дублювання та тиражування моделей, сюжетів і навіть іміджу осн. героїв у різних народів. Практично в усіх культурах існує майже одна типологія М.: космогонічні, теогонічні, астрал., тотемічні тощо. Незважаючи на різницю інтерпретацій, вони мають майже ідентичну структуру змісту. Так, космогонічні М. змальовують процес виникнення світу, розмежування землі та неба, дня і ночі, створення людини; теогонічні розповідають про походження богів, астрал. — про зірки та планети, тотемічні — про спорідненість людей із об'єктами живої та неживої природи. Міфологія — специфічна система поглядів, що ґрунтується на іррац. способі сприйняття та відображення світу, вона репрезентує специфіч. тип свідомості, характер. переважно для первіс. стадії розвитку людського суспільства, який, однак, зберігає своє культурно-регулятивне значення протягом досить тривалого періоду. На етапі виникнення та формування М. було притаманне наївне олюднення усієї природи (своєрідна заг. персоніфікація). У цей час М. водночас виконував роль моделі сприйняття, осн. способу пізнання світу, в основі якої лежала нерозчленована тотожність суб'єкта й об'єкта, предмета та знаку, істоти і її імені. У подальшому він став специфіч. формою передачі сусп. досвіду, ключовим фактором формування соц. пам'яті. Міфологія задовольняє потреби в цілісному знанні про світ, організовує та регламентує життя людини в суспільстві (на ранніх етапах історії — цілком, на пізніших — спільно з ін. формами ідеології, наукою та мистецтвом). Саме М. диктує людям правила соц. поведінки, зумовлює систему цінніс. орієнтацій,

полегшує переживання стресів, спричинених критич. станами природи, суспільства й індивіда. Різні аспекти процесу міфотворення та його впливу на сусп. свідомість і колективну пам'ять (М. як культур. архетип, процес міфологізації свідомості, місце й роль міфології у формуванні громад. світобачення тощо) здавна активно вивчали фахівці гуманітар. наук. Найпомітніший внесок у дослідж. впливу М. на суспільство зробили З. Фройд, К.-Г. Юнг, Е. Кассіер, П. Пікер, М. Еліаде, Р. Барт, К. Леві-Стросс, О. Лосєв, Є. Мелетинський, Дж. Кемпбелл, О. Ранк та ін. Незважаючи на окремі розбіжності в концепціях та поглядах, практично всі дослідники визнають своєрід. феномен «невмирущості М.», що відігравали та відіграють помітну роль не лише в традиц. суспільствах, а й виступають потуж. фактором впливу на сусп. свідомість і в сучас. модернізов. соц. системах.

М. як специфіч. елемент сусп. спілкування виконує низку функцій: комунікативну (пояснювал.) — використання М. для підтримки інформ. діалогу «влада — маси» (часто він є найнефективнішим засобом пояснення тих чи ін. сусп. дій, оскільки не потребує аргументації), корегування істор. досвіду, фільтрування та очищення від небажаної з тих чи ін. причин інформації колектив. пам'яті; регулюючу — створення гармонії між природою, суспільством і людиною, формування на основі істор. міфології системи ідеол. орієнтирів та цінніс. орієнтацій, спрямування за допомогою М. поведінки та дій об'єктів впливу (окремої людини, групи чи маси) у потріб. для певної політ. сили напрямку, відволікання від достовір. інформації про минуле й перемикання її на сприйняття сфальсифіков. інформації; моделюючу — прогнозування, перспективне планування, футурист. програмування, що парадоксально поєднуються з набором готових рецептів, прецедентів, зразків для запозичення та наслідування, що можуть слугувати орієнтиром у критич. ситуаціях; компенсаторну — реалізація через М. підсвідомих мрій і прагнень незалежно від реалій життя; провокативну — реанімація, актуалізація, осучаснення та тиражування в потріб. для певної політ. сили момент істор. М.-викликів, що не лише деформують істор. пам'ять, а й здатні спричинити різномасштабні (локал., регіон., заг.-держ., міждерж.) і різновекторні (етнічні, реліг., соц. тощо) конфлікти; захисну (оборонну) — використання М., що часто мають істор. основу, для обґрунтування «правильності» сучас. політ. рішень, відволікання від реал. криз і проблем, створення ілюзії процвітання та перспектив. розвитку, збереження та консервації традиц. цінностей, ідеалів й орієнтацій; мобілізац. — формування шляхом використання різномір. істор. міфологем комплексу інформ., мотивац., емоц. та ін. збудників, що забезпечують

необхідну певній політ. силі дію чи бездіяльність об'єкта впливу; маніпулятивну — фіксація в сусп. свідомості необхід. продуктів міфотворення (стереотипів, іміджів, чуток та ін.), що перевантажують істор. пам'ять і в потріб. момент вмикають дію механізмів психіч. автоматизму; конструюючу — осмислення та адаптація в іррац. формі нових ідей, реагування на зміну сусп. ситуації, корегування колектив. пам'яті (нац., істор., культур., соц.), конструювання сучас. політ. простору, моделювання основ майбут. суспільства. Генетично М. пов'язаний з архетипами давнини та є результатом сусп. творчості й надбанням колектив. свідомості. Внаслідок цього він може суттєво впливати на процес формування світобачення й світосприйняття, фіксації в пам'яті та свідомості певних психол. й ідеол. установок, що можуть у подальшому відігравати роль стійких стимулів до дії та жорстких табу. В результаті М. оберігає й стверджує прийняту систему цінностей та правил, підтримує і санкціонує певні норми поведінки; спрямовує людину на повторення вже досягнутого, апробованого, засвоєного. Він суміщає два аспекти: діахрон. (розповідь про минуле) і синхрон. (пояснення сьогодення або майбутнього).

З часом класична міфологія (як специфічна форма свідомості) під тиском релігії, науки, ідеології, політики трансформувалася у феномен міфології соціальної. Трансформація класич. міфології в соціальну зумовила, з одного боку, втрату онтол., буттєвого змісту, статичності, замкненості, що були притаманні класич. міфології; з ін. — зберегла та посилила її функціонал. сенс (згуртовувати та направляти нар. маси). На відміну від архаїч., реліг. М., давніх переказів, соц. міфологія гранично актуальна, конкретна, прагматична, адресна та функціональна, хоча в ній можуть віддзеркалюватися віковічні надії, сподівання і вірування. Крім того, соц. міфологію, порівняно з класич., вирізняє те, що вона, як правило, виражає інтереси певних соц. груп; майже завжди має свідомих авторів (творців), хоча часто їхні імена не зберігає історія; порівняно швидко й кон'юнктурно реагує на зміни в динаміці істор. процесу; потужніше та ефективніше впливає на перебіг сусп. життя. Своєрід. підґрунтям для поширення та утвердження соц. міфології в сусп. свідомості є несистемність буден. мислення. За таких обставин саме М. може сприйматися як вища форма системності, доступної буден. свідомості. Він не вимагає і не передбачає чітких логіч. доказів, обмежуючись зовн. зв'язками між явищами. Істор. досвід засвідчує, що до соц. міфології найчастіше звертаються в переломні моменти історії — у період криз, катастроф, дестабілізацій, революцій. Це пояснюється специфікою М. як політ. інструменту, що забезпечує доступ до важелів упр. масовою свідомістю в умовах гострого дефіциту влад. ресурсів. Соц. міфологія — потуж. засіб маніпулювання, ефектив. інструмент «корегування» як сусп. свідомості загалом, так і істор. пам'яті зокрема. Її потуж. та майже тотал. вплив на су-

спільство пояснюється тим, що міфологія, базуючись на властивостях побут. свідомості (консерватизм поглядів, схематизм сприйняття, несистемність мислення, автоматизм реакції), фактично кодує (програмує) внутр. світ людини, готує підґрунтя для стимулювання необхід. маніпуляторів поведінки та дій. Аналіз моделей архаїч. та сучас. міфотворення свідчить, що його механізму притаманні певні ключові (базові) атрибути: формування узагальненого спрощеного контраст. уявлення про минуле та сучасність («чорне-біле», «герой-злочинець», «наші-вороги» тощо), вибудова образів носіїв Добра і Зла — героя та антигероя; нав'язування ілюзії простого пояснення всіх сусп. проблем, протиріч та суперечностей і забезпечення на цій основі потенц. споживачеві інформації комфортності та захищеності існування; створення паралел. віртуал. реальності, яка приваблює об'єкт маніпулювання (окрему людину або суспільство загалом) своєю зручністю, простотою, зрозумілістю, розкриває нові перспективи, дарує шанс, надію, сподівання на легкі та прості способи реалізації планів та досягнення ідеалів; імплантація в М. елементів дива, чудес, відхилення від норм повсякденності з метою стимулювання принцип. відмову від перевірки достовірності (відповідності М. реаліям); підтримка за рахунок гри на емоціях та переживаннях сліпої віри в М., що блокує критичне мислення та виступає своєрід. каталізатором неадекват. інтерпретації сусп. процесів на основі поєднання реальності з вигадками, містикою, фантазіями; залучення до розкрутки та поширення М. широких кіл громадськості з метою тиражування й насичення його деталями; штучне створення напруги між полюсами «минуле-майбутнє» шляхом формування в міфологемі необхід. маніпуляторів комбінацій «ностальгія за минулим — страх перед майбутнім», «зречення минулого — перспективи світлого майбутнього»; прихов. (закамуфльов.) умонтування в М. мотивації, яка в подальшому стимулює потрібні маніпуляторів дії окремої людини — групи людей — суспільства. Глибин. зміст М. полягає в ототожненні речі, людини, дії з лаконіч., максимально спрощеним образом, «картинкою», що спонтанно створюється колектив. уявою або ж нав'язується їй ззовні. У результаті М. підміняє об'єктивне суб'єктивним, внутр., змістовне — зовнішнім, суттєве — його подібністю. Фантазія та емоції спричиняють органічне поєднання в М. реальності та вигадки, виникнення неіснуючих образів, народж. легенд, появу вигаданих зв'язків між реал. об'єктами, граничну ідеалізацію особистостей, процесів, фактів тощо. Міфол. тип свідомості є актуал. практично для всіх епох.

Рекомендована література

1. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. Москва, 1976;
2. 1995;
3. 2000;

4. Гуревич П. С. Социальная мифология. Москва, 1983;
5. Лосев А. Ф. Диалектика мифа (Из ранних произведений). Москва, 1990;
6. E. Cassirer. Le myth de l'Étant. Paris, 1993;
7. Элиаде М. Аспекты мифа / Пер. с франц. Москва, 1995;
8. Ранк О. Миф о рождении героя / Пер. с нем. Москва, 1997;
9. Кэмпбелл Дж. Герой с тысячью лицами: миф, архетип, бессознательное / Пер. с англ. К., 1997;
10. Його ж. Мифический образ. Москва, 2002;
11. Рикер П. Память, история, забвение / Пер. с франц. Москва, 2004;
12. Андрієнко О. В. Соціальні міфи: поняття, структура та основні характеристики // Вісн. Донец. університету економіки і торгівлі. Сер. Гуманітарні науки. 2008. № 2(38); Миф и художественное сознание XX века. Москва, 2011.

О. Д. Бойко

Бібліографічний опис:

Міф / О. Д. Бойко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-68964>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).